

~~18 279. 8. 270.~~

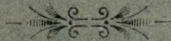
ПОУЧИТЕЛЬНЫЯ СТАТЬИ

на
АЛТАЙСКОМЪ ЯЗЫКЪ.

1. Крачы-была анчы.
2. Сыгырган была јалку пака.
3. Аракы-была чай орун плаашканы.
4. Күртүк биле такаа.

ИЗДАНИЕ ВТОРОЕ

Перепечатано съ изданія 1872 года.

ТОМСКЪ.

Типографія Пріюта и Дома Трудолюбія.

1910.

Алт.

2-598

ПОУЧИТЕЛЬНЫЯ СТАТЬИ

на

АЛТАЙСКОМЪ ЯЗЫКЪ.

1. Крачы-была анчы.
2. Сыгырган была жалку пака.
3. Аракы-была чай орун плаашканы.
4. Күртүк биле такаа.

ИЗДАНИЕ ВТОРОЕ.

Перепечатано съ изданія 1872 года.

ТОМСКЪ.

Типографія Приюта и Дома Трудолюбія.

1910.

ROYALTY FREE PATENT

STANDARD PATENT

THE PATENT OFFICE
LONDON

REGISTERED TRADE MARK

MADE IN GREAT BRITAIN

1900

THE PATENT OFFICE

КРАЧЫ—БЫЛА АҢЧЫ.

Еки карындаш кижиге болгон.

Ене адазы өлө берди.

Еки жаңыс малы калды;

Ески жаңы тоны калды.

Еки карындаш ермектешти:

Енчибис үлежип алалы, тешти.

Еки малды пирден үлешти.

Ески жаңы тондорун үлешти,

Катту камырын үлежип-ок алды;

Каргап жаман айдышпады.

Өөн пөкөн жок полды,

Өөркөп жаман айдышпады.

Екүдин ортодо пир мылтык,

Пир салда үлешкелек калды,

Жаан карындаш айтты:

Адамнын алкыжы болзын!

Мылтыкты мен аладым, теди.

Күчү карындажы айтты:

Адамнын алкыжы болзын!

Салданы мен аладым, теди. —

Алды. Мылтык алганы

Аңчы болды. Салда алганы

Крачы болды. Крачызы

Катту камыр үлежин берип,

Ұрен алды.
 Кызыл пурул адын-тутты,
 Кылбар мисту салдазына сукты.
 Кырга чыгып, кыра сўрди.
 Кулгазы јакшы аш чыкты;
 Ач ўренине курсак полды,
 Алган кижизине кеп полды.
 Отпўк едип јип јурди,
 Оскустерге берин јурди,
 Тойо кана јип јурди.
 Паза јылда анай кўп аш салды;
 Пала катты ўндў јурдилер.
 Ұчўнчи јылында база салды;
 Ұпчи јакшы тонду болды.
 Ұрен ажы кўптўй берди,
 Ұрен сурап келип турды.
 Тўртинчи јылында база салды,
 Тўрўне толо алкы болды.
 Тўнўјин малы тўрўп турды,
 Тўркўлеп тўрўгўн келип турды.
 Пежинчи јылда паза салды,
 Пелен акчаны алып турды,
 Пежўн једер малду полды.
 Пелен јири кўп полды,
 Пергени кижиде кўп полды.
 Педренип јурбес ток полды.
 Алтынчы јылында база салды.
 Анбарга патпас ашту болды,

Арка толо малду болды,
 Алкы толо јөөжөлү болды.
 Алтын мөңүни көптөй берди.
 Арка јоны күндүлей берди.
 Аштаганды азырап турды,
 Арыганды семиртип турды.
 Суранып јүрбес пай болды.
 Сууп калбас туралу болды.
 Јылдын заин кожуп турды,
 Јиң түгөспес ашту болды.
 Аскындары азрап турды.
 Аилчыларды сійлап турды.
 Киш каразынан јака етти.
 Кийік јакшызынан тон етти.
 Пашка пашка ащ салып турды,
 Паи јаандап, јырган турды.
 Пай сыгыруун сыгырып јурди.
 Паатыр кыйгызын кыйгырып јурди.
 Јаба јуртап јатты.
 Јайачызып алкап јурди.
 Адазнын мылтыгын алган
 Анчы карындаш андай берди.
 „Киштин каразын өлтиредим,
 Кииктин семизин јийдим“, теди.
 Катту камырын азыка перди;
 Каптразын курчанып алды.
 Мылтыгын салып алды.
 „Мүүстү ан андайдым“, теди.

Ак сары адын минип алды,
Андаирга атана берди.
Еки күн андады,
Елик палазын атты;
Еки күн ерткинче,
Един жип салды.
Алты күн андады,
Ан балазын атты;
Алты күн ерткинче,
Аны даа жип-ок салды.
Цияк тууларга жүрди,
Пир неме табалбай түшти.
Тектирлү кайаа чыкты,
Теке жумга адып түшти,
Аай болор түру деп,
Ай кирелү андады.
Ай өдө берди,
Азыгы түгөне берди.
Адып алганы ас полды,
Ады ладап арый берди,
Айылына ойто жавып йди.
Анчы жанып келди, тепшти,
Айылдаштары жуулып келди;
Аннын един жидилер.
Айылчы жолы сууган кинде
Айылында жип жок полды.
Анчы аштады, айты:
Андап тапканым каланыма жетпеди

Адып алганым курсагыма јетпеди.
 Ак сары адым арыды, минерге болбос;
 Ач үреним аштады, көрөргө болбос,
 тедеи.

Айылга јүрзем, нени табарым?

Агдап јүрзем, табарым, тедеи.

Темей тенип јүрбейдим.

Терине минер ат алып парадым, тедеи.

Аң терезин аттын терине берди

Артканын азыка берди,

Алган гижизи тоны јок калды,

Ач үрени аш јок калды.

Күс парып, јас келедим, тедеи.

Көпти тапсам, пайырым, тедеи.

Парды, парды,

Параан јышка јетти.

Агдады, агдады,

Адып алганы ас полды.

Азыгы тозула берди,

Ады арып берди.

Саваган сагыш-пыла болбоды,

Салан Кудайди-была болды.

Күс парган бои јас келди.

Көп тапканы, јок полды;

Айылы јуртын санады.

Адына минип јанып ійди.

Ат туйгагы чупчуна берди,

Айылына једелбей јайнай берди.

Адын јединип јанып келди.
 Ангчы јанып келди, тешти,
 Айылчы јуунап толо берди,
 Алып келгени-биле сыйлап турды.
 Айылчы келери токтой берди
 Ач үренине артпай калды.
 Ач үрени аштай берди.
 Ак сары адын садып йди,
 Крачыдан, барып, аш сурады,
 Кыймат перип, сады алды.
 Каланчы би јелип келди,
 Калам сурап, албанчы келди.
 Јеттире берери јок полды,
 Јепселдү мылтыгын садып йди.
 Арказына кийер кеп јок полды.
 Алган кижизине тон јок полды.
 Ач үрени аштады, аштады,
 Айыл заин тозып јуре берди.
 Айылдын иттерэн үрдүпүр јурди,
 Айгырлу малын окшыдып јурди,
 Уй көрзө сүзеен болды,
 Үреен иттер сүүбес полды.
 Кыштын суугынан
 Кымынып јурди,
 Јайдын јамгырынан
 Јажынып јурди.
 Айыл ежигине тенип јурдилер;
 Айтырбаска айтырып јурдилер.

Адазы алдына минерге ады жок полды,
 Аймак аразына тенип жүрди.
 Енези ептеп кийер кеби жок полды,
 Ел аразына тенип жүрүп-ок жатты.
 Мүна, адучы кижиге, муны ук!
 Адучы кижиге баибас,
 Аткан огы жаңылбас.
 Адучы кижиге пайыза,
 Ач үрени жок полор.
 Ач үрени бар боазо,
 Арт кийини жаман болор.
 Кептиг сөзи бар:
 Кан төгөөчиге кайылар,
 Кабырган малы түгөнөр, теген.
 Крачы кижини айткан:
 Крачы кижиге аштабас,
 Кырдагы малы арыбас.
 Кылыгы жакшыны жыргадар,
 Кылганду ажы кенебес..
 Тойо кана жыргадар,
 Томонду ажы туузылбас, теген.

2.

СЫГЫРГАН — БЫЛА ЖАЛКУ ПАКА.

Пазар паспас полуң, пака барып
 жасса, палдарын ештирип сыгырган

туштады. Пака айтты: езен бе? теди.
—Сыгырган, езен, теди.—Не табыш?
теди.—Жог-ла, теди. Пака база сурады:
адын кем? айылың кайда? теди. Сы-
гырган айтты:

Жаткан јерим жабык таш,
Жадып енчикпес сыгырган мии;
Жагынар јерим корум,
Жажыл олӧн курсагым, теди.

Пака айтты:

Паралду ташты аралап,
Палдарын была не јүрүн? теди.

Сыгырган айтты:

Угы јалку тебезин деп,
Уулдарым иштедиң јүрүм,
Уурчы јаман болбозын деп,
Уулдарым үредип јүрүм.
Палдарым паштак полбозын деп,
Пашкарып көрүп јүрүм, теди.

Пака, э—э, теди.

Сыгырган пакадан сурады:

Пазар паспас полуп,
Паспарлап не јүрүн? теди.

Пака айтты:

Јайгы күннүн үзүүне чадыбай јүрүм,
Јадарга серүүн јер педреп јүрүм,
теди.

Сыгырган сыгырып йди, айтты: сен жалку кижн ошкош јазын, теди. Пака, пак! теди, калып тўшти, айтты:

Жалку кижн кандый?

Жартын айдып пер, теди.

Сыгырган айтты:

Жадып уйукузун таштабас

Жалку кижн пагай.

Жаик кўлди јарсыткан

Жаман пўдўштў сен пагай, теди.

Пака, пак, теди, калып тўшти, айтты:

Ежинип кўлгў јўреттен менде не јаман-дыр?

Енчигип уйуктап јадаттан кижн не јаман-дыр? теди. Сыгырган айтты:

Ежинип кўлди пулуткан сен пагай;

Езине ижин кидирбес жалку јаман,

теди.

Пака айтты:

Палкашту кўлдў балазы кўп менде не јаман-дыр?

Паатыр уйукузын уйўктайтан кижн не јаман-дыр? теди.

Сыгырган айтты:

Палдарын јўрген кўлди ичерге јексинчилў;

Пайрамдап уюктаган жалку јексинчилў.

Пака айтты:

Ўркенин кӧлгӧ тӧгӧттӧн менде не
јаман-дыр?

Ўргӱлји амыр јӱреттен кижин не ја-
ман-дыр? теди.

Сыгырган айтты:

Ўркенин тӧккӧн кӧлди ичерге
јексинчилӱ;

Уркеип јӱрген јалку јексинчилӱ.

Пака айтты:

Сабары тырмакту менин нем јаман-
дыр?

Салчылап кӧчип јӱрген кижин не
јаман-дыр? теди.

Сыгырган айтты:

Сабарлары сарбайган сени кӧрӧргӧ
јаман;

Салчылап кӧчкӧн јалку кӧрӧргӧ
јаман, теди.

Пака айтты:

Терен кӧлдин тӱбин билер менде
не јаман-дыр?

Текшилеп айылдап јӱреттен кижин
не јаман-дыр? теди.

Сыгырган айтты:

Терен кӧлди чайбалткан пака јаман,

Тиленип айылды јарсыткан јалку
јаман, теди.

Тебинип калып жүреттен мениң нем
 жаман-дыр?

Тенере карап жүреттен кижини не
 жамандыр? теңди.

Сыгырган айтты:

Тебинип жүрген пака жер албас,
 Тегин жүрген кижини күн албас, теңди.

Пака калып түшти, айтты:

Ичке көрүп мактадар

Ишмекчи кандый? маа айдып пер,
 теңди.

Сыгырган, шарт еде, сыгырып ийди,
 айтты: угуп тур, пака, теңди.

Жалкурбас кижинин ажи көп,

Жалку кижинин пики көп.

Иштөнөр кижини ичинде Кудайды кү-
 зеир,

Иштенбес кижини ыш чыгар айылды кү-
 зеир.

Самтар кептү кем жүрү? десе,—

Сананбас жалку жүрү тежер.

Ежик сайн кем салбаип жүрү? десе,—

Еш неме сананбас жалку жүрү, тежер.

Жалкудын көлөткөзи үйге патпас,

Жайу жүрзе, пуды жолго патпас.

Жалкудын жагыс адына өлөн жетпес,

Жагыс уйы оромго патпас.

Жалкудын ылтарыгы сүүредилип жүрер,

Жамынганы питтеп жүрер.
 Жалку емес таң адарын сакыир,
 Жалку кижиги күн падарын сакыир.
 Жалку кижиги туразын жаппас,
 Жалаңга барып кра салбас,
 Азраган ады тенип жүрер.
 Арказын сагыскан челдеп жүрер.
 Иштенбес кижиги мунг күнди кыскай-
 бас,
 Иштенер кижиги пир күнди кыска-
 нар.
 Иштенбес кижиги неге-дее јединбес,
 Иштенер кижиги андый емес:
 Журун курап кеп едер,
 Жулу болор тура едер.
 Азраган малы аштабас,
 Ач үрени јудабас.
 Оодылган немезин јазап жүрер,
 Одун пиченин белендеп жүрер.
 Палдарын паштап иштедип жүрер.
 Пайрам күнди күндүлеп жүрер.
 Муна, иштенбес кижиги муны ук!
 Жалку кижининг туружы
 Јайрадылган тура-дый.
 Солун жалкудын јурты
 Су јускан теермен-дй.

АРАКЫ—БЫЛА ЧАИ ОРУН ПЛА- АШКАНЫ.

Аракаа чай жаргы сурап таткуурга келди. Таткуур сурады: азраган адан кем? емискен енен кем? төрөгөн жерин кайда? төстөп турган журтын кайда? Кийик ползо, түктү болор, кижин болзо, атту болор: ады жолун айдып пер. Керек келген болзон, керегин айт: керегин жок ползо. кезде чык, тедеи.

Чай айтты:

Адам жер еде,

Енем су еде.

Төрөгөн жерим Кыдатта,

Турлу жерим турада.

Елдин суузыны едем;

Емчектин сүдүн-дй едем;

Елге жараир чай едем.

Коштоп алып садаттан

Којойымнын садуу едем;

Койу салып ичеттен

Колдудын ажы едем,

Ејен жеринде

Еркеде жүргеним;

Орус журтына киреле,

Ордымды аракаа плааттырдым;
 Ончолоры аны садыжып јадылар:
 Којоимнын лапказына кирди,
 Колдудын ичине кирди,
 Айыл заин тарай берди,
 Алтай јерине чыга берди,
 Алматымды јоксыратты,
 Алымга түжүрди.

Калыкты боина пактырды,
 Каланын плаам алды.

Јаргы сурап турум, теди.

Таткуур аракыдан сурады:

Турган јерин кайда?

Туган јерин кайда? теди.

Аракы айтты:

Турган јерим турада,

Чыккан јерим каштакта.

Адам — јадыгав,

Енем — кымынак, теди.

Таткуур айтты:

Чайдын ордын плааган

Чабын јаман үгулат;

Пайку чайды садаттан

Пазарын не плаадын?

Коштоп алып садаттан

Којоимын не плаадын?

Пазарга барып, алардын

Пажып не тородын?

Пайку чай ичердин
 Палдарын не аштаттын?
 Оруннан туруп ичердин
 Остолын не плаадын?
 Чайга берер акчаны
 Чалчып не плаадын? тели.

Аракы айтты:

Таткуурым! тарынба!
 Тадыганга наажы мин.
 Таттузынып ичкеннин
 Тамагынын үнү мин.
 Кыймыктабас кижини
 Кыйгы была пастыраттам.
 Оруннан чыкпас кижини
 Ором была пастыраттам.
 Мекее кирбес кижилер,
 Мени ичсе киреттен,
 Коп айтпас кадытты
 Коорок ойнодып жүреттем.
 Сыйланып оттуратган кадытты
 Сыбыскы сыгыртып жүреттем.
 Таткуурым, тарынба!
 Тадыбас чайга пүтпе.
 Менде жаман жок еде
 Мени билер көп еде.
 Агы судын сүзүги едем;
 Арыш аштын майы едем.
 Коройон теген аш едем.

Којоимнын кулы едем.
 Колдон колго жүреттем;
 Кол учунда ойнойтом.
 Айу көрзө, корукпас,
 Адар октоң жалтанбас.

Таткуур айтты:

Чайдаг жаман табарзын ба?
 Чал чабын айдып пер, теди.

Аракы айтты:

Чардын пелин жуур еткен
 Чайдын нези артык-тыр?
 Пакрас чөйгөн каилткан
 Пайку чайдын нези артык? теди.

Чай айтты:

Мени ичкен кижилер
 Меези жымыжап терлеир;
 Сени ичкен кижилер
 Сербелеп пазын жүрет,
 Айылдаг аскырып пастырган
 Аракынын жаманы емес пе?
 Кобыдагы малды короткон
 Коройон аракы емес пе?
 Алкы жөөжөни түгөскөн
 Аракы күчи емес пе?
 Көптин көзүн ойгон аракы;
 Көкшиннин күчүн алган аракы;
 Колдудын колун сындырган аракы;
 Путтудын пудун сындырган аракы;

Пуру етпести пуруга тўжўрген
аракы, теги.

Аракы айтты:

Сени ичкен кижини

Семиртпейзин;

Кўп ичкен кижини

Кўкўтпейзин, теги.

Чай айтты:

Қарағуйда кўйген отчылап,

Жарыдып туразын;

Қадрағ болгон кижичилеп

Уурлап паразын.

Пайрам болуп,

Пастырып жүрезин;

Парынтычычылап

Плаап алазын.

Пажына чыгып, кўкўдўп жүрезин;

Пала каттын ййладып жүрезин;

Едине тийп, тығыдып жүрезин;

Еки кижини соғыштырып жүрезин.

Езиргинче ичкендер

Енезин дее соғодылар;

Алынғынча ичкендер

Адазын даа соғодылар.

Тойғынча ичерлер

Тоны јок пазадылар.

Ажыра кўп ичечилер

Аттан јайу каладылар.

Өскүстин өтпөгүн плааган аракы;
 Ондүдин өдүн алган аракы;
 Пайды паскан аракы,
 Палазын кулга берген аракы;
 Өдүн күйдүрүп олтирген аракы.

Аракы актанып айты:

Мени жамандап айтпагар;
 Меке төгүн жок еде.
 Поина килебей ичедилер,
 Полгылдап пазып жүредилер.
 Каралап мени айтпагар,
 Кардын жайар аракы едем.
 Кабактан алып ичедилер,
 Калгылдап пазып жүредилер,
 Ликтү жаман тебегер;
 Линин арлаир аракы едем;
 Жилбиркеп мени ичедилер,
 Жыртпай көзүн көрөдилер.
 Корлоп жаман айтпагар:
 Коот едер аракымин.
 Корукпай мени ичедилер,
 Корон болорын билбейдилер.
 Тон жамандап айтпагар;
 Тойго жараир аракы-мин.
 Тообой мени ичедилер,
 Тоголовып жададылар.
 Серенип жаман айтпагар:
 Сийлажын ичер аракы-мин.

Семиреин деп ичедилер;
Сійан полорын тебейдилер.
Сабактап мени айтпагар:
Садып турардын магы-мин.
Санабай мени ичедилер,
Самтар болорын тебейдилер.
Төгүндеп јаман айтпагар:
Төрөгөн сійлаир аракы-мин,
Түби калгынча ичедилер,
Түбек полорын билбейдилер.
Аскайлап мени айтпагар:
Аилчы сійлаир аракы-мин.
Артыспай мени ичедилер,
Амырдан азарын тебейдилер.
Јондо јаман айтпагар:
Јооктожып ичер аракымин.
Јогун берип, ичедилер,
Јоголорыя тебейдилер.
Кызып јаман айтпагар:
Кыс кудалаир аракымин.
Кысканбай берип, ичедилер,
Кыйалга түжерин билбейдилер.
Каргап јаман айтпагар:
Карындаш сійлаир аракы-мин.
Калганын берип ичедилер,
Каны төгүлерин билбейдилер.
Күјүреп мени айтпагар:
Күйүү сійлаир аракы-мин.

Күмүжин берип ичедилер,
Күни өчөрүн билбейдилер.

Оштөп мени айтпагар:

Өбиштирер аракы-мин.

Өлөнүн сады ичедилер,

Өлө берерин тебейдилер.

Одык жаман тебегер:

Омоко ичер аракы-мин.

Одувын берип, ичедилер,

Өөркөп мени айтпагар:

Өндөжип ичер аракы-мин.

Өрө Кудай тебейдилер,

Өлтирижерин билбейдилер.

Таткуур айтты: сенин жаманын жакшыгды билери бар-ба? теги. Аракы айтты: менин-биле чайдын жаманын жакшызын боиугар билгидий едегер: андый даа болзо, айдаин.

Кабактан алып ичеле,

Каттын согодылар.

Пазыналбас полуп ичеле,

Палдарын согодылар.

Езиргинче ичеле,

Енезин жаман айдадылар.

Ашкынча ичеле,

Адазын жаман айдадылар.

Ит өлүмин кем өлди? тегежин,

Ичкичи кижги өлди, тиір.

Арка жон неге түймеди? тегежин,
Аракыдан кижн өлгөн, тнр.

Жаргаа кемди тартырып жат? теге-
жин,

Жалтанбай аракы ичкенди.

Ичкери кемди ип жадылар? теге-
жин, —

Ичечн пуру еткен, аны ип жады-
лар, тнр,

Чыбыктадып жаткан кем? тегежин,

Чыдалга аракы ичип, жаман еткенди.

Ер кижилер кемди електеп жады-
лар? тегежин, —

Езирик кадытты електеп жадылар,
тнр,

Пу мундый болоттоны менен емес;

Пузылгынча ичердин боинаг.

Көп ичпес кижее күч-силе кирбей
жадым;

Көлөткнлу көл болуп, аларды тү-
жүрбей жадым, теди.

Таткуур айтты:

Аймактын аразында аракаа кычалу
жаман туру, теди;

Аракыдан пуру таппадым.

Отко колун тутсан, колун күйер.

Он жок езирзен, ончо пойун күйер.

Байадан калыган кижн өлөр емес пе?

Кабактан чыкпас кижн күйер емес пе?
Поин пууланьп, суга калыган тў-
жер емес пе?

Поина килебей, аракы ичкен өлор
емес пе?

Сайга жүрген таман уйадар емес пе?
Санабай аракы ичкен уйалар емес
пе?

Чамчазы јок кижини көрөргө уйат-
ту;

Чалчып жүрген кадыты угарга
уйатту.

Ер кижннинг езиригинен

Езирик кадыт уйатту.

Ези чыккынча аракы ичкен

Ер кижн коркушту.

Езирик кижининг енези аракы,

Ажыра ичердин адазы аракы:

Адазына айудый көрүнер;

Енезине Ерликтій болор;

Каттына камыктый көрүнер;

Палдарына пакадый көрүнер.

Тугандарына јаман көрүнгенде,

Туура кижн јакшы көрөр бо?

Палкашта јаткан чочко јексинчилү

Пажын көдүрелбес езирик јексин-
чилү.

Артаган аштын таамы јаман;

Ажыра езириктиң сагыжы јаман.
 Ерүүде етпес килинчикти
 Езирикте пелен едер.

4.

КҮРТҮК БИЛЕ ТАКАА.

Күртүк пиле такаа еки карындаш ермектешти. Такаа айтты: мен ертөн учуп парып, јилек тередим, теди. Күртүк сурады: јилекти кайдан терерин? теди. Такаа айтты: мен кайдан-даа болзо, табарым, теди. Күртүк айтты: Кудай езен етсе, мен дее јилектеп парадым, теди. Такаа сурады: аакы! кайдан јилекти терезин? теди. Күртүк айтты: кайда Кудай көргүссө, анда тередим, теди, Түн кире берди. Екү пир јерге түнедилер. Тан адып келери биле күртүк талбып едип, учуп парып, јилектү јалаңа түшти, түшкөн јеринде терип јип јурди. Така талбып едип учаин тийле, талбырап јадагалды. Поина иженген такаа јадагалды, Кудайга иженген күртүк емдигее јеттире тоип јүрү; јай болгондо јилек пиле

јер кызылгадын терип, јип јүрет; кыш
полгондо агаштын чочогоин јип јүрет.

Муна, Кудайга иженбестер пу үл-
герди угугар:

Паатыркаган падар теген,

Турагар тунар, теген.

Кее сүүленген кечке јетпес,

Кере алтаган үйге јетпес, теген.

Такаадый болбогор,

Талбырап учар күртүктій болугар.

Инв. № 1750.

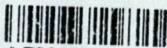
63-1548 / 19
Вм

Алт.

2-598

5668

Цѣна. 3 коп.

1-700197